

СТАРОВОЙТ Л.В., кандидат
філологічних наук, доцент кафедри
української літератури і методики
навчання Миколаївського національного
університету ім. В.О. Сухомлинського

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ МИКОЛАЇВЩИНИ

До художнього відтворення постаті Т. Шевченка, осмислення його творчості зверталися як письменники, його сучасники, так і літератори ХХ–ХХІ століть. Причому, жанровий діапазон творів найрізноманітніший: від романізованих біографій, створених О. Кониським, С. Васильченком, О. Іваненко, В.Зайцевим, Л. Смілянським, З. Тулуб, А. Костенком, В. Дардою, В. Шевчуком до постмодерного чи неоавангардистського переосмислення (епатажного заперечення чи то й бурлескного заниження) його творчості в кінці ХХ – на початку ХХІ століття Ю. Андруховичем, Д. і В. Капрановими, С. Жаданом, В. Небораком тощо.

Завдання пропонованої статті – простежити в українській поезії миколаївських авторів художню рецепцію як творчості Т. Шевченка, так і його хрестоматійного народницького образу, «іконізованого» попередніми ідеологіями.

О. Забужко слушно зауважує, що «в пантеоні українських мислителів Шевченко посідає місце особне й виняткове – настільки виняткове, що духовна історія України від часу його появи й дотепер розгортається, необхідно співвідносячись із ним (і самовизначаючись щодо нього) як із своєрідним абсолютом – символічно персоніфікованою, втіленою єдністю сутності й існування в межах національного світу: абсолют можна дискутувати, але його не можна обійти»[1, 34].

Творчість та життя Т. Шевченка ставали мистецьким імпульсом для художнього відображення у творах української поезії на всіх етапах її розвитку. Особливо потужно «шевченківським духом» перейнята лірика періоду державотворчих змагань першої половини ХХ століття. Стрижневою ідеєю цього часу стає національна ідея, а її витoki чітко простежуються саме в творчості Т. Шевченка. Під впливом його творчого генія поети акумулювали духовний потенціал національно свідомої особистості. Шевченка як духовного

наставника нації відтворили в цей час Є. Маланюк, Яр Славутич, В. Пачовський, Л. Білецький, В. Барка. Не становлять винятку тут і поети Миколаївщини. Причому, уважно прочитували і осмислювали його творчість як визнані професіонали, так і поети-аматори.

Одним із перших у рік 100-річчя Т.Шевченка, не зважаючи на заборону вшанування поета, відтворив його образ як «батька нації» Т. Карасьов - Козловський, який опублікував у виданні «Николаевская газета» (1914, 25 лютого) вірш «На спомин Тарасу Шевченкові». Твір побудований на використанні широко знаних традиційних образів зі спадщини поета: «Дніпр широкий», «хрест високий», «турецькая злая неволя» тощо. Головна ж думка проходить через поезію рефреном: як би не старалися недруги сховати від народу Тарасове слово, воно житиме, «поки сонце в небі гріє».

Продовжує цю думку в багатьох віршах С. Черкасенко. Серед них: «Світлій пам'яті генія», «Величній пам'яті Пророка», «Шевченкові». У першому з творів, написаному в 1914 році, поет палко вірить, що «у проміннях злототканих доля-мрія зайнялась», «сонце сходить – сонце волі», пафосно закликає не опускати рук у безсиллі, палу серця не гасити. Але в другому, написаному в 1920 році, оцінка дійсності зовсім інакша: «Наше сонце криваво зійшло / В червоних туманах, / Пісню ранку співає нам зло, / Наше Щастя огнем розцвіло / У зловісно-блискучих оманах...», «Трупом засіяно, / снігом завіяно / Мертві поля...». Похована під більшовицькими багнетами українська воля навіває йому образ скривавленого серця, готового, однак, до вирішального бою. Останні строфи сповнені віри та оптимізму, поет закликає спом'янути Пророка не мечем, а Словом тихим.

У наступному 1921 році С. Черкасенко з почуттям невимовного трагізму мовитиме: «Широкий степ, поля, облоги, / Лани - / В скаженій люті / Залляли кров'ю перемоги / Вже не царі, вже не пани, - / Раби розкуті!» Ліричний герой звертається за порадою до Шевченка, за словом якого визнає роль того, хто гартував серця, вселивши в них незгасне полум'я надії.

Знаходячись у еміграції, С. Черкасенко знову звернувся до образу Шевченка в поемі «Наша Твердиня» та драматичній картині «Прометей». З болем констатує в рядках поеми: «Мій рідний край – сумна пустиня», він водночас віддає належне Шевченку як Пророку, який зумів розбудити націю, похитнути давній хрест покори й рабства, крик терпіння обернути в нечуваний протест. І хоч у ріднім краї поки «плюндрує все хижак лихий», але «огонь

всетворчий і живий» набирає сили, народ готується до вирішальної боротьби. Постать Шевченка одержала символічне звучання й у драматичній картині «Прометей».

Суголосно зі С. Черкасенком звертається до сучасників і Дніпрова Чайка, осмислюючи образ Шевченка як мірило совісті української нації. Вводячи ремінісценцію з його медитації «Та не однаково мені, як Україну злії люди / присплять лукаві і в огні / Її, окрадену, збудять /», авторка звертається до нащадків поета з щирим закликком не згортати «ледачо руки», а захистити «Вкраїну–матір» («Роковини»). Система риторичних запитань, використана нею в монологічному звертанні, побудована за принципом градації: кожне наступне запитання зміцнює позицію наратора в тому, що заповіти Шевченка живуть у серцях нащадків, не байдужі їм. Інший вірш «Тарасова думка» авторка вибудовує на ремінісценції з Шевченкового «І день іде, і ніч іде...», запитуючи гнівно себе й сучасників, чому в суспільстві «...не рай, / А зло панує, брехні й мука?» Якість життя в радянському суспільстві вона закодує в метафорі: «Засяло сонечко на час / Та й заховалося за хмару...», натякаючи на поразку визвольних прагнень українців.

Зовсім у іншому аспекті змалював образ Т.Шевченка С. Крижанівський. Більшість його віршів писалися в тридцятих роках минулого століття. Художній вартості поезій відчутно зашкодили ідеологічна заданість, тенденційне бачення в Шевченкові лише полум'яного революціонера-демократа, інтернаціонального співця класової боротьби («Рота імені Шевченка»). Але в інших віршах С. Крижанівський дистанціюється від реалій радянської дійсності, і це їх рятує від знецінення. «Сад Тараса Шевченка», «Шевченко в заслання» – це майстерно відтворені, оповиті щирим сердечним чуттям поетичні сторінки біографії Шевченка періоду заслання. Автору вдалося відтворити поліфонію психологічних переживань поета-засланця, хоча риторична патетика окремих рядків виглядає недоречною.

У другій половині ХХ століття поети Миколаївщини осмислюють образ Шевченка здебільшого в аспекті сприйняття його ідей сучасниками. Привертають увагу твори В. Колодія, О. Полішкарова, В. Бойченка, Л. Чижової, а також аматорські спроби П. Панянчука, В. Спиці, Л. Лисогурської, Г. Усатюка.

Як ліричний герой поетичних творів Шевченко постає в образі поета-мученика, поета-борця. Відтворюючи факти біографії Шевченка, поети привносять власне бачення, переходять від фіксації

зовнішніх речей до зображення власного емоційного світу. Іноді можна спостерігати вияви концептуальної одноманітності, повтор на рівні мікрообразів.

Особливу увагу варто звернути на творчий доробок лауреатів Державної премії України імені Тараса Шевченка М. Вінграновського та Д. Кременя, чий імена нерозривно пов'язані з Миколаївщиною. У їхній творчості тип рецепції постаті Шевченка зовсім інший – металогічний. Значну роль у їхніх віршах відіграють метафори, образи-символи, алегорії, аналогії, підтексти.

Наприклад, для утвердженні ідеї жертвовної самовіддачі в ім'я народу для М. Вінграновського прикладом виступає саме образ Т. Шевченка, до якого він звертався і в ранніх, і в пізніших поезіях. Емоційно-знаковим образом, символом національного часопростору виступає в ліриці М. Вінграновського образ Дніпра, який, здобуваючи оригінальне авторське трактування, „зберігає і виразні риси краси, оспіваної Т. Шевченком” [2, 13]. Це один із найулюбленіших образів у творчості поета, найперше він сприймається як символ України, автентичності українців, тому і зберігає у собі ці риси: «виснитися мені На зорянім коні мені Шевченко, Шевченко й Київ в серці на коні». Дніпро у Вінграновського, як і у Шевченка, це – «символ людського сумління й пам'ять історії» [2, 13]. У вірші «Повернення Хікмета» автор проводить відчутну паралель: як Хікмет, так і Шевченко, ніколи не перебували поза межами духовності своїх народів. «Попід Дніпром, біля чола Тараса, до моря Чорного, а потім і під морем На ліктях, на колінах твій поет Повзе до тебе, чуєш, Батьківщино?!» Але образний ряд вибудований таким чином, що думка розпросторюється на всіх поетів, які репрезентують свої країни.

Особливо багатий образами-символами вірш «Де сон, де син, де тисячі синів...», у якому автор витворює образ Шевченка як «безсмертя нації на всі літа і всевіч», бо він «виснений століттям для пробудіння всіх синів й століть». Звертаючись до сучасників, автор пропікає їх гнівними інвективами, частково перефразовуючи Шевченка, застерігаючи їх не стати підспівайлами стягачів, які «деруть удень, здирають уночі, І дух, і шкіру Й сльози непролито».

Образ Шевченка є одним із ключових і в ліриці Д. Кременя. Уже в першій поетичній збірці «Травнева арка» було вміщено вірш “Тарасова верба”, де художньо відтворено роки заслання Т. Г. Шевченка. Як зазначає Т. Кремень, поет утверджує думку, що Шевченків біль – це свята офіра для землі, де він перебував. Автор

застосовує мотив непримиренного бунту (“І спогадуєш панщину, / І не гасне у серці бунт” або „судьбу закріпачену / Хижі спогади різками б’ють”), котрий став для нього ключем до внутрішнього самоствердження [3].

Значною мірою на Шевченкових гостросюжетних інвективах вибудовано багато поезій збірки «Пектораль», за яку Д. Кремень був удостоєний Шевченківської премії. На цю особливість звернув увагу І. Дзюба, зазначивши, що в поетичних творах Д. Кременя помітна «шевченківська» енергетична зарядженість, тому «одним із наскрізних є мотив втрати України, ...виболений на власне серце. Нині, новим поетом нового дня»[4, 2.].

У віршах Д. Кременя «У старовинному сувої», «Камені Мигії», «Гадяцький полковник, а чи з Умані...» як головні риси Т. Кременя слушно виокремив невичерпну етноментальну пам'ять, глибоку національну гідність, сконденсований історіософський трагізм, пропущений крізь призму Шевченкової філософічності [3] У поезії «Учителю, хто ми?» постають риторичні алюзії довкола долі того покоління дітей, котре повинно реалізувати сподівання батьків, які гіркотою долі та бідами свого часу шукали можливостей протистояти тоталітарній системі. Ліричний герой вірить в очищення нації від зневіри і страху: «Учителю, хто ми? - / Ми діти Месії й Тараса.»

Отже, рецепція образу Т. Шевченка у віршах М. Вінграновського та Д. Кременя багатопланова й неодновимірنا, закорінена в національний ґрунт. Хоча в їхніх творах і домінують настрої душі, найтонші переливи інтонацій, вони вимагають зосередженості розуму, сприйняття їх в інтелектуальному вимірі.

Список використаних джерел:

1.Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – 4 вид. [Текст] / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2007. – 148 с.

2. Салига, Т. Поет – це слово, це його життя...[Текст] /Тарас Салига // Вінграновський М. Вибрані твори у трьох томах: Т.1.Поезії. – Тернопіль : Богдан, 2004. – С.5 – 54.

3.Кремень, Т. Металогічна рецепція постаті Т.Шевченка в ліриці Дмитра Кременя [Електронний ресурс] / Тарас Кремень. Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=42176>

4.Дзюба, І. Дмитро Кремень: розмова з добою на краю прірви[Текст] // Кремень Д. Скіфське золото: Вибрані вірші та симфонії / Упор. Т.Д.Кремень. І.Дзюба. –Миколаїв: Іліон, 2008. – С. 5 – 23.